

Андріанна Бадида

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри теорії та історії держави і права
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5980-5132>
Andrianna.badyda@gmail.com

УДК 341.645:342.7

**СОЦІАЛЬНІ ПРАВА У ПРАКТИЦІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

АНОТАЦІЯ. Соціальна держава стала однією з фундаментальних ідей сучасного світу, втілених у практику в другій половині ХХ ст. Зі свого боку її конституювання багато в чому здійснюється через механізми конституції. У сучасній юридичній науці відсутній єдиний підхід до оцінки самої ідеї конституційного закріплення соціальних прав. Історично соціальні права (права другого покоління) сформувалися у самостійну систему соціальних претензій і були визнані державами як реакція на недостатність прав першого покоління. Значною мірою західна доктрина традиційно протиставляє соціальні права так званим класичним – особистим і політичним.

У сучасних умовах надмірне дистанціювання соціальних прав від інших блоків прав людини не підтверджується в юридичній практиці, зокрема, це впливає з позицій Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та найбільш авторитетних національних судів. Зв'язок з іншими правами, їх нерозривність як єдиної системи, а також поширення на них судового захисту, ставить їх в один ряд із “класичними” правами людини.

Метою статті є встановлення основних підходів ЄСПЛ щодо захисту соціальних прав людини на основі аналізу судової практики ЄСПЛ та з'ясування його позицій щодо місця соціальних прав серед традиційних груп прав людини. Адже дослідження цього питання вимірюється тим, що в Україні його вивченню було приділено недостатньо уваги, причому це стосується і правової доктрини, і судової практики.

Авторкою широко використано порівняльно-правовий метод дослідження на рівні судової практики ЄСПЛ, що дав змогу отримати знання, які узагальнюють досвід держав – членів Ради Європи.

Зроблено висновок, що первинний зміст Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (Конвенція) не містив положень щодо соціальних прав, що не могло не бути відображеним у практиці ЄСПЛ. Серед перших чотирнадцяти статей Конвенції соціальні права прямо не формулюються, однак

Андріанна Бадида

уже Перший протокол (1952 р.) до Конвенції у ст. 2 закріпив “право на освіту”. Як показала практика, ЄСПЛ брався здійснювати захист соціальних прав, використовуючи декілька концептуальних підходів. Головним із них була концепція єдності та цілісності прав людини, які пов’язані між собою сутнісною природою. Відзначено, що соціальні права були піддані захисту через загальні захисні механізми Конвенції, передовсім – через право на справедливий суд (ст. 6) або заборону дискримінації (ст. 14).

Ключові слова: права людини; соціальні права; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Європейський суд з прав людини; судова практика.

На перший погляд зміст Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) обійшов увагою економічні та соціальні права (далі – соціальні права), що знайшло відображення у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Якщо брати до уваги зміст статей 2–14 Конвенції, то насправді серед них соціальні права прямо не формулюються. Однак уже Перший протокол до Конвенції (1952 р.) у ст. 1 закріпив “захист права власності”, а в ст. 2 – “право на освіту”. Як показала практика, ЄСПЛ активно брався здійснювати захист соціальних прав, “пов’язуючи” їх із низкою інших прав, визначених у розділі 1 Конвенції.

Метою дослідження є встановлення основних підходів ЄСПЛ щодо захисту соціальних прав людини на основі аналізу його судової практики та з’ясування позицій ЄСПЛ щодо місця соціальних прав серед традиційних груп прав людини. Своєчасність дослідження підтверджується тим, що в Україні вивченню цього питання було приділено недостатньо уваги, причому це стосується і правової доктрини, і судової практики.

В Україні відповідна практика ЄСПЛ вже була предметом досліджень, зокрема у працях І. Ласько¹, Р. Максимовича², С. Шевчука³.

Відмова в наданні безоплатної правової допомоги

Тлумачення ЄСПЛ змісту Конвенції істотно змінювалося з урахуванням обставин справ. Так, уже в 1979 р. у справі “Ейрі (Airey) проти Ірландії” ЄСПЛ сформулював важливу позицію щодо розуміння ним соціальних прав людини (п. 26 рішення):

Конвенція не повинна тлумачитися таким чином, щоб підштовхувати держави на шлях економічного і соціального прогресу. Він повинен

¹ Ласько І, ‘Рішення Європейського Суду з прав людини у сфері соціального забезпечення України’ (2013) 61 Держава і право. Юридичні і політичні науки 240-5.

² Максимович Р, ‘Роль Європейського суду з прав людини в механізмі захисту соціальних та економічних прав людини’ [2015] 1(1) Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право 31-40.

³ Шевчук С, ‘Конституційний захист соціальних виплат як права власності: порівняльно-правовий аналіз’ (2012) 2 Філософія права і загальна теорія права 216-33.

носити поступовий характер. Суд усвідомлює, що подальше здійснення соціально-економічних прав в значній мірі залежить від стану – особливо фінансового, – в державах, про які йде мова. З іншого боку, Конвенція повинна тлумачитися в світлі сьогоденних умов, і вона націлена на реальний і практичний захист людини в тих галузях, де вона діє. Хоча Конвенція говорить, головним чином, про громадянські і політичні права, багато з них в процесі реалізації набувають рис і ведуть до наслідків соціально-економічного характеру. Тому Суд, як і Комісія, вважає, що та обставина, що тлумачення Конвенції може торкнутися і соціально-економічної сфери, не повинно само по собі бути вирішальним аргументом проти такого тлумачення; жорсткого кордону між цією сферою і змістом Конвенції не існує⁴.

ЄСПЛ констатував також, що ‘держава не повинна надавати безкоштовну правову допомогу при вирішенні всіх суперечок, що відносяться до “громадянських прав”. Конвенція не дає підстав для такого широкого висновку⁵, однак, по суті, сформулював позицію, за якою на державу покладено обов’язок гарантувати можливість доступу до суду. Наведену позицію слід сприймати як основну у підході ЄСПЛ до розуміння соціальних прав.

Один із суддів в “окремії думці” різко висловився проти такого підходу. Суддя Т. Вільямсон аргументував: ніхто не заперечує того, що заявник (І. Ейрі) не може оплатити повну вартість юридичного представництва за її позовом до Вищого Суду Ірландії та у зв’язку з цим були порушені статті 6, 8, 13 і 14 Конвенції, тоді як представник уряду наполягав на визнанні скарги “неприйнятною”. Труднощі в доступі до суду згідно з позицією заявника, хоча і є формально відкритими, мають фактичний характер. І такі труднощі пов’язані не з внеском до бюджету, а з оплатою юристів, які представляли б її інтереси в суді. Далі суддя зауважив:

Враховуючи це, я без особливих вагань, але з жалем доходжу висновку, що заявниця не має підстав стверджувати про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. Я не вважаю, що цей пункт зобов’язує Договірні держави надавати безоплатну правову допомогу в цивільних справах, що тут саме і становить предмет спору. Спроможність або неспроможність особи заявляти свої права відповідно до Конвенції може бути обумовлена кількома причинами, одна з яких – фінансове становище. Звичайно, це – прикрий факт. Щоб виправити ситуацію, держави, які ратифікували Конвенцію, вжили і вживають чимало заходів щодо поліпшення економічного й соціального становища своїх громадян. *Із ідей, які лежать*

⁴ Ейрі проти Ірландії: рішення Європейського суду з прав людини від 9 жовтня 1979 р., заява № 6289/73 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_332> (дата звернення: 02.08.2019).

⁵ Там само.

Андріанна Бадида

в основі Конвенції, і самого її тексту зрозуміло, що вони стосуються проблем, відмінних від тієї, з якою ми зіткнулися в цій справі. З бідністю не можна покінчити з допомогою широкого тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод. У деяких випадках фінансова спроможність скористатися своїм правом, гарантованим у Конвенції, є настільки важливою, що має розглядатися як невід'ємна частина цього права, і такі випадки застережені в Конвенції (курсив наш. – А. Б.), а саме – у пункті 3 статті 6. Щодо інших випадків, у Конвенції не сказано нічого стосовно того, як, коли і чи взагалі має бути надана фінансова допомога. Будь-яке інше тлумачення Конвенції, принаймні на цьому конкретному етапі розвитку прав людини, може створити проблеми, масштаб і складність яких не можна передбачити, але які, без сумніву, виявляться поза межами застосування Конвенції та повноважень заснованих нею інституцій⁶.

У наведеному рішенні ЄСПЛ чітко сформулював два аспекти: по-перше, закріплені в Конвенції громадянські і політичні права можуть набувати соціально-економічного характеру, що підтверджує: між ними і соціальними правами відсутні істотні протиріччя; по-друге, здійснення соціальних прав значною мірою залежить від фінансового становища відповідних держав.

Право на пенсію: законні очікування і захист права власності

Фабула справи “Клейн проти Австрії” (2011 р.) передбачала, що заявник, який був адвокатом і сплачував пенсійні внески протягом приблизно 32 років до позбавлення права практикувати, звернувся до місцевої палати адвокатів за призначенням пенсії по старості після досягнення віку виходу на пенсію. Однак рішенням, залишеним без зміни національними судами, його скарга була відхилена на тій підставі, що на той час, коли досяг віку виходу на пенсію, він втратив право практикувати і більше не перебував у реєстрі адвокатів. ЄСПЛ указав із питань права:

З приводу дотримання статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Обов'язкова участь в системі пенсій по старості, заснованої на обов'язковому для всіх членстві в професійній організації в період роботи за професією, могло породити законне сподівання права на пенсійні виплати у разі припинення роботи і становило майно в значенні статті 1 Першого протоколу до Конвенції⁷.

Крім того, ЄСПЛ встановив, що відмова в призначенні пенсії становить втручання у право заявника на захист власності. Зменшення або

⁶ Ейрі проти Ірландії (н 4).

⁷ Klein v. Austria: Court Judgment. 03.03.2011. App. № 57028/00 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103647>> (accessed: 02.08.2019).

позбавлення пенсії по старості має розглядатися не як контроль використання або позбавлення майна, а з точки зору абзацу 1 ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Відтак ЄСПЛ визначив, чи було встановлено справедливий баланс між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основних прав особи: ‘<...> навіть якщо держава мала законний інтерес в забороні практики неспроможним адвокатам, цей інтерес не міг за відсутності карального елемента виправдати позбавлення всіх його пенсійних прав’⁸. У цьому випадку ЄСПЛ пов’язав право на пенсійне забезпечення з правом власності (ст. 1 Першого протоколу до Конвенції).

*“Нелюдське ставлення” у сфері надання медичної допомоги
(ст. 3 Конвенції)*

За заявою громадянки Словаччини ромського походження ЄСПЛ у справі “V.C. проти Словаччини” зазначив, що процедура стерилізації була серйозним втручанням у фізичну недоторканність заявниці, оскільки в результаті вона була позбавлена репродуктивної функції. На момент стерилізації заявниці було 20 років і вона, відповідно, перебувала на ранній стадії свого репродуктивного життя. Була відсутня нагальна необхідність у процедурі з медичної точки зору. Заявниця не надавала інформованої згоди на неї. Навпаки, їй було запропоновано підписати надруковані слова “пацієнтка вимагає стерилізації”, коли вона перебувала в положенні лежачи на спині і відчувала біль від триваючих кілька годин пологів. До підписання документа її підбурювали медичні працівники, які повідомили їй, що вона або її дитина загинуть у разі наступної вагітності. Таким чином, на думку ЄСПЛ, процедура стерилізації, включаючи спосіб, яким у заявниці було запрошено згоду на неї, могла викликати у неї почуття страху, туги і неповноцінності та спричинити тривалі страждання. Через нездатність мати в подальшому дітей заявниця була піддана остракізму ромським співтовариством. Хоча відсутні ознаки того, що медичні працівники діяли з наміром піддати заявницю жорстокому поводженню, вони, утім, допустили грубе нехтування її правом на автономію і вибір як пацієнта. Відтак ЄСПЛ визнав, що ‘наведене поводження, якому вона була піддана, досяг порогу суворості, необхідної для його віднесення до сфери дії статті 3 Конвенції. Таким чином, мало місце порушення статті 3 Конвенції у частині стерилізації заявниці’⁹. Отже, у наведеній справі ЄСПЛ провів зв’язок між правом на медичну допомогу і ст. 3 Конвенції, підкресливши, що медичні процедури в про-

⁸ Klein v. Austria (n 7).

⁹ V.C. проти Словаччини: рішення Європейського суду з прав людини від 8 листопада 2011 р., заява № 18968/07 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117793>> (дата звернення: 02.08.2019).

цесі надання медичної допомоги можуть набути такого способу, який має ознаки “нелюдського поводження”, передбаченого ст. 3 Конвенції.

*Відсутність коштів у бюджеті держави не є виправданням
невиконання рішення суду*

(ч. 1 ст. 6 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції)

Захист і реалізація значної частини соціальних прав пов'язана з виконанням рішень судів щодо бюджетних зобов'язань держави. У справі “Бурдов проти Росії” (2002 р.) заявник брав участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції (далі – ЧАЕС) і внаслідок цього отримав велику дозу радіоактивного опромінення. У 1991 р. на підставі експертного висновку, яким було встановлено причинний зв'язок між захворюванням п. Бурдова та його роботою, пов'язаною із ліквідацією наслідків чорнобильської аварії, п. Бурдову було призначено відповідну компенсацію. Оскільки Управлінням соціального захисту населення м. Шахти ця компенсація тривалий час не виплачувалася, п. Бурдов у 1997 р. звернувся з позовом до суду. 3 березня 1997 р. Шахтинський міський суд задовольнив позов п. Бурдова про стягнення суми компенсації у розмірі 23 786 567 рублів та штрафу у такому ж розмірі. Заявнику неодноразово відмовляли у виплаті присуджених сум з огляду на відсутність відповідних коштів. Заявник стверджував, що неможливість виконання судових рішень, ухвалених на його користь, суперечить приписам Конвенції. На обґрунтування своїх вимог він посилався на ч. 1 ст. 6 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. ЄСПЛ наголосив:

<...> виконання будь-якого судового рішення є невід'ємною стадією процесу правосуддя, а тому повинно відповідати вимогам, вміщеним у ст. 6 Конвенції. Для держави є неприпустимим виправдання неможливості виконання судового рішення відсутністю належного фінансування. У зазначеній справі заявник не повинен був страждати від невиконання ухвалених на його користь судових рішень через фінансовий стан держави. На думку ЄСПЛ, зумовлена діями держави неможливість отримати заявником присуджені йому грошові виплати аж до 5 березня 2001 року є втручанням у його право на мирне володіння майном відповідно до змісту ст. 1 Першого протоколу. Не забезпечивши виконання судових рішень, уряд позбавив заявника можливості отримати кошти, які той цілком підставно очікував. Уряд не зміг обґрунтувати свою бездіяльність. Водночас, на думку Суду, відсутність коштів не може слугувати виправданням невиконання судових рішень (курсиви наш. – А. Б.). Таким чином, мало місце порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції¹⁰.

¹⁰ Бурдов проти Росії: рішення Європейського суду з прав людини від 7 травня 2002 р., заява № 59498/00 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_045> (дата звернення: 02.08.2019).

Наведене рішення ЄСПЛ торкнулося невід'ємного зв'язку права на захист власності (ст. 1 Першого протоколу до Конвенції) і права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції), акцентуючи на реальному та практичному здійсненні конвенційних прав.

*Право на надбавки до зарплати
(ст. 1 Першого протоколу до Конвенції)*

У справі “Кечко проти України” заявник скаржився, що відмова виплатити йому надбавки, на які він мав право відповідно до законодавства за період з 1997 р. до 1999 р., становить порушення його майнових прав відповідно до ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Натомість Уряд стверджував, що скарга заявника щодо отримання майна не стосувалася ані “існуючої власності”, ані “законних сподівань”. Уряд також стверджував, що в цій справі не було невинуватеного втручання у майнові права заявника, оскільки національними судами не було визнано право заявника на 20 % надбавки до заробітної плати та щорічну допомогу на оздоровлення, оскільки дія відповідного положення законодавства була призупинена. Уряд також наголосив, що у цій справі була колізія двох нормативних актів – законів України “Про освіту” та “Про Державний бюджет” на відповідний рік, де положення останнього закону превалювали як *lex specialis*. ЄСПЛ повторив у цій справі, що поняття “власності”, яке міститься у ч. 1 ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, має автономне значення, яке не обмежене власністю на фізичні речі і не залежить від формальної класифікації в національному законодавстві: деякі інші права та інтереси, наприклад, борги, що становлять майно, можуть також розглядатись як “майнові права”, і, таким чином, як “власність” у цілях вказаного положення. Питання, що потребує визначення, полягає у тому, чи мав відповідно до обставин справи, взятих у цілому, заявник право на матеріальний інтерес, захищений ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. У рішенні ЄСПЛ зауважив:

<...> в межах свободи дій держави визначати, які надбавки виплачувати своїм працівникам з державного бюджету. Держава може вводити, призупиняти чи закінчити виплату таких надбавок, вносячи відповідні зміни в законодавство. Однак, якщо чинне правове положення передбачає виплату певних надбавок, і дотримано всі вимоги, необхідні для цього, органи державної влади не можуть свідомо відмовляти у цих виплатах, доки відповідні положення є чинними¹¹.

¹¹ Кечко проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 8 листопада 2005 р., заява № 63134/00 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_025> (дата звернення: 02.08.2019).

Андріанна Бадида

Оскільки заявником була дотримана умова 10-річного стажу, то можна сказати, що він має якщо не право, то законні сподівання на отримання зазначених коштів. ЄСПЛ не прийняв аргумент Уряду щодо бюджетних асигнувань, оскільки повторив юридичну позицію, за якою органи державної влади не можуть посилатися на відсутність коштів як на причину невиконання своїх зобов'язань.

*Виплата заборгованості грошового утримання
(ст. 1 Першого протоколу до Конвенції)*

У справі “Сук проти України” заявник скаржився на те, що національні органи влади позбавили його майна, оскільки відмовили у виплаті заборгованості грошового утримання. Уряд заперечив, посилаючись на те, що заявник ніколи не мав остаточного і такого, що підлягало виконанню, рішення, ухваленого на його користь, а справедливості національного провадження, яке закінчилося остаточним відхиленням позову заявника щодо виплати щомісячного грошового забезпечення, ніколи заявником не оспорювалася. Тому Уряд вважав, що заявник не може стверджувати, що він є жертвою порушення його прав, гарантованих Конвенцією. ЄСПЛ заперечив, зазначивши, що питання у цій справі пов'язане не з поданою до національних судів “вимогою”, яка може становити “майно” у значенні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, а радше з правом на виплату, яке походить безпосередньо з чинного та передбачуваного положення національного законодавства. При цьому ЄСПЛ у п. 22 рішення повторив:

<...> поняття “майно” в першій частині статті 1 Першого протоколу має автономне значення, яке не обмежується правом власності на фізичні речі та є незалежним від формальної класифікації в національному законодавстві. Певні інші права та інтереси, що складають активи, наприклад, борги, можуть також вважатися “майновими правами” і, відповідно, “майном” у розумінні цього положення. Питання, що має бути розглянуто, полягає у тому, чи надавали заявнику обставини справи, розглянуті в цілому, право на інтерес, який по суті захищається статтею 1 Першого протоколу (курсив наш. – А. Б.)¹².

ЄСПЛ знову повторив позицію, що держава на власний розсуд визначає, які доплати надавати своїм працівникам із державного бюджету. Держава може ввести, призупинити або припинити їх виплату, вносячи відповідні законодавчі зміни. Однак, якщо законодавча норма, яка передбачає певні доплати, є чинною, а передбачені умови – дотриманими, дер-

www.pravoua.com.ua

¹² Сук проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 10 березня 2011 р., заява № 10972/05 <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_715> (дата звернення: 02.08.2019).

жавні органи не можуть відмовляти в їх наданні, доки законодавче положення залишається чинним. Він також зауважив, що вимога заявника до національного суду ґрунтувалась на чіткому положенні національного законодавства, що було чинним на той час. Національні суди аргументували свої рішення тим, що Закон України “Про Державний бюджет України на 2000 рік” не передбачав видатків для виплат, передбачених Указом Президента, і, відповідно, постановили, що заявник не мав права на такі виплати протягом відповідного періоду згідно з Законом України “Про бюджетну систему України”. Як вказав ЄСПЛ:

«...» виявляється, що національні суди проігнорували положення статті 28 Закону України “Про бюджетну систему України”, яке забороняло вносити зміни до законодавства Законом про Державний бюджет України, спочатку зміни слід було внести до відповідних законів. Більше того, Суд не приймає аргумент Уряду щодо бюджету, оскільки державні органи не можуть посылатися на відсутність коштів як на підставу невиконання зобов’язань. Тому остаточна відмова національних органів у праві заявника на цю доплату за період, що розглядається, є свавільною і такою, що не ґрунтується на законі (курсив наш. – А. Б.)¹³.

Зменшення розміру пенсії законом

У справі “Великода проти України” (2012 р.) за скаргою заявниці, учасниці ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, ЄСПЛ перевіряв відповідність Конвенції тому, що розмір її пенсії, установлені судовим рішенням у 2010 р., був зменшений Урядом на підставі нового законодавчого регулювання. 14 червня 2011 р. до Закону України “Про Державний бюджет на 2011 рік” були внесені зміни та доповнення, відповідно до яких розмір пенсії за статтями 50 та 54 Закону України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” мав визначатися Кабінетом Міністрів України. До самого Закону України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” зміни та доповнення не вносилися. 26 грудня 2011 р. Конституційний Суд України визнав вказані зміни конституційними. На виконання Закону України “Про внесення змін до Закону України ‘Про Державний бюджет на 2011 рік’” 6 липня 2011 р. Кабінет Міністрів України виніс постанову № 745, яка набрала чинності 23 липня 2011 р.

ЄСПЛ визнав заяву неприйнятною, навівши в пунктах 21–29 Ухвали такі аргументи. По-перше, законодавчі норми щодо пенсійного забезпечення можуть змінюватися, а відповідне судове рішення не може бути

¹³ Сук проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 10 березня 2011 р., заява № 10972/05 <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_715> (дата звернення: 02.08.2019).

Андріанна Бадида

гарантією проти таких змін у майбутньому. По-друге, звернувши увагу на те, чи зменшення пенсії заявниці було сумісним із вимогами ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, ЄСПЛ відповів на нього:

Це положення також не встановлює жодних обмежень свободи Договірних держав вирішувати, запроваджувати чи ні будь-які форми системи соціального забезпечення, або обирати тип чи розмір пільг для забезпечення у рамках будь-якої такої системи. Проте, якщо Договірна держава має чинне законодавство, яким виплату коштів передбачено як право на соціальні виплати (обумовлені чи не обумовлені попередньою сплатою внесків), таке законодавство має вважатися таким, що передбачає майнове право, що підпадає під дію статті 1 Першого протоколу, відносно осіб, які відповідають її вимогам, доки існує законодавче право¹⁴.

По-третє, ЄСПЛ нагадав, що ст. 1 Першого протоколу до Конвенції не гарантує як таке право на будь-які соціальні виплати у певному розмірі. “Вимога” може становити “майно” у розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, лише якщо достатньою мірою встановлено, що вона підлягає виконанню. Отже, зменшення або припинення достатньою мірою встановлених пільг може становити втручання у мирне володіння майном. Однак у цій справі, з огляду на те, що до відповідного законодавства було внесено зміни та доповнення, не можна вважати, що надання заявниці права на пільгу у певному розмірі було встановлено достатньою мірою¹⁵.

По-четверте, ба більше, навіть припускаючи, що зміни та доповнення до Закону України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” становили втручання у право заявниці на мирне володіння майном у розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, ЄСПЛ нагадав, що перша та найважливіша вимога цього положення полягає у тому, що будь-яке втручання з боку державних органів влади у мирне володіння майном повинно бути законним і мати легітимну мету “в інтересах суспільства”. Будь-яке втручання також має бути обґрунтоване пропорційно меті. Інакше кажучи, має зберігатися “справедливий баланс” між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами щодо захисту основоположних прав особи. Необхідного балансу не буде досягнуто, якщо на відповідну особу або осіб буде накладений особистий та надмірний тягар.

www.pravoua.com.ua

¹⁴ Валентина Ніканорівна Великода проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 3 червня 2014 р., заява № 43331/12 <<http://old.minjust.gov.ua/file/41511.docx>> (дата звернення: 02.08.2019).

¹⁵ Там само.

По-п'яте, у цій справі немає доказів того, що відповідні зміни до Закону України про Державний бюджет України не були внесені відповідно до законної процедури, а за відсутності будь-яких доказів того, що вони не були доступними та передбачуваними, ЄСПЛ доходить висновку, що вони відповідали вимозі щодо законності за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Він також не дійшов висновку, що передавши Кабінету Міністрів України право на встановлення розміру соціальних пільг, Верховна Рада України діяла у порушення якихось положень Конвенції. По-шосте, ЄСПЛ також зазначив:

<...> зменшення пенсії заявниці очевидно було обумовлено міркуваннями економічної політики та фінансових труднощів, з якими зіткнулася держава. За відсутності будь-яких доказів щодо протилежного та визнаючи, що держава-відповідач має широке поле свободи розсуду щодо досягнення балансу між правами, що є предметом спору, та економічною політикою, Суд не вважав, що таке зменшення було непропорційним переслідуваній легітимній меті або що воно поклато надмірний тягар на заявницю¹⁶.

Висновки. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у первинній редакції хоча й обійшла увагою соціальні права, уже Перший протокол (1952 р.) до неї у ст. 1 закріпив “захист права власності”, а в ст. 2 – “право на освіту”. Як показала практика, ЄСПЛ активно брався здійснювати захист соціальних прав, використовуючи декілька концептуальних підходів.

1. Практика ЄСПЛ у питанні соціальних прав відштовхувалася від ідеї про те, що права людини є цілісною системою, в якій між групами прав відсутні вагомні протиріччя. Їх об'єднують такі фундаментальні цінності, як людська гідність, свобода та рівність, що формують їхню сутність. Судова практика ЄСПЛ підтвердила, що конвенційна система захисту стосується також і соціальних прав людини. Подальші підходи розкривали цю установку.

2. ЄСПЛ на підставі спільної сутнісної природи “пов'язував” соціальні права з низкою інших прав, визначених у розділі 1 Конвенції: з правом на життя (ст. 2), заборонаю катування (ст. 3) або заборонаю рабства і примусової праці (ст. 4). Наприклад, право на пенсії пов'язувалося за звичай із правом власності.

3. Оцінка державного втручання до соціальних прав ЄСПЛ здійснювалася через методичку, яка використовувалася ним для оцінки інших груп прав (аналіз мети, критерія “встановлено законом” ступеня про-

¹⁶ Валентина Ніканорівна Великода проти України (н 14).

Андріанна Бадида

порційності засобів, які застосовані для її досягнення), однак із низкою особливостей. Головна із таких особливостей полягала в акцентуванні на змісті правового обов'язку держави для реального забезпечення відповідного соціального права та визнанні ширшої дискреції національної публічної влади з відповідних питань. Окрім того, державне втручання до соціальних прав людини оцінювалося з урахуванням не лише фінансового становища держави, а й змісту її економічної політики.

4. Соціальні права були піддані захисту через загальні захисні механізми Конвенції, передовсім – через право на справедливий суд (ст. 6) або заборону дискримінації (ст. 14). Такий підхід нерідко призводив до виведення ЄСПЛ так званих “імпліцитних” (незакріплених у Конвенції) прав у соціальній та економічній сфері.

REFERENCES

Bibliography

Journal articles

1. Lasko I, 'Rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny u sferi sotsialnoho zabezpechennia Ukrainy' ['Judgment of the European Court of Human Rights With Regard to Social Security Sector of Ukraine'] (2013) 61 Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky 240-5 (in Ukrainian).
2. Maksymovych R, 'Rol Yevropeiskoho sudu z prav liudyny v mekhanizmi zakhystu sotsialnykh ta ekonomichnykh prav liudyny' ['The Role of the European Court of Human Rights in the Mechanism for the Protection of Social and Economic Human Rights'] [2015] 1(1) Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Seriia: Pravo 31-40 (in Ukrainian).
3. Shevchuk S, 'Konstytutsiyni zakhyst sotsialnykh vyplat yak prava vlasnosti: porivnialno-pravovyi analiz' ['Constitutional Protection of Social Benefits as Property Right: A Comparative Legal Analysis'] (2012) 2 Filosofiia prava i zahalna teoriia prava 216-33 (in Ukrainian).

Andrianna Badyda

SOCIAL RIGHTS IN THE CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ABSTRACT. In the modern world, social welfare State has become one of the fundamental ideas which was embodied in practice in the second half of the XX century. For its part, it is institutionalized largely through the mechanisms of the Constitution. The modern legal science has no unified approach for assessing the idea of constitutional consolidation of social rights. Historically, social rights (second-generation rights) have evolved into an independent system of social claims and have been recognized by States

as a response to the inadequacy of first-generation rights. To a large extent, Western doctrine traditionally counterposes social rights to so-called classical rights – personal and political.

In today's context, excessive distancing of social rights from other blocks of human rights is not confirmed in legal practice; in particular, it does not ensue from the positions of the European Court of Human Rights (ECHR) and the most respected national courts. The connection with other rights, their continuity as a single system, as well as court protection applied to them, puts them on a par with "classical" human rights.

The aim of the article is to define the main approaches of the ECHR to the protection of social human rights based on the analysis of the ECHR case law, and to clarify the ECHR's positions regarding the place of social rights among traditional human rights groups. All in all, the extent of a research into this issue is measured by the fact that in Ukraine this research has not been given sufficient attention, and this is true both for the legal doctrine and judicial practice.

The author has widely used the comparative legal method of research at the level of ECHR case law, and this allowed obtaining the knowledge which summarizes the experience of the member States of the Council of Europe.

The author comes to the conclusion that the primary content of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 (the Convention) did not contain any provisions relating to social rights, and this could not but be reflected in the ECHR case law. The first fourteen articles of the Convention do not explicitly formulate social rights; however, the First Protocol (1952) to the Convention in Article 2 has enshrined the "right to education". As practice has shown, the ECHR settled down to protect social rights using several conceptual approaches. Among these approaches, the main one was the concept of unity and integrity of human rights, which are connected to each other via their essential nature. The author notes that social rights were subjected to protection by means of the general protective mechanisms envisaged by the Convention, primarily the right to a fair trial (Article 6) or prohibition of discrimination (Article 14).

KEYWORDS: human rights; social rights; the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; the European Court of Human Rights; case law.